

„...az élet értékességének kérdésében a jog nem ítéltet” Az emberi élet védelme Angyal Pál vonatkozó műveiben¹

The Law May Not Judge The Value of Life' – The Protection of Human Life in the Works of Pál Angyal

The aim of this study is to present and interpret the criminal law thinking of Pál Angyal from both historical and theoretical perspectives, with particular emphasis on the issue of the protection of life. As a prominent figure in early 20th-century Hungarian legal scholarship, Angyal examined numerous aspects of the criminal law protection of human life, including homicide, infanticide, participation in suicide, and euthanasia. At the core of his approach lies the inalienability of the right to life and the state's duty to protect it – principles that remain relevant today. The right to life, as reflected in Angyal's works, is closely intertwined with the dilemma between law and morality, a tension that is also addressed in this study.

Keywords: Pál Angyal, right to life, criminal law, homicide, infanticide, suicide, euthanasia, legal theory, law and morality

1. Bevezető gondolatok

„...az élet értékességének kérdésében a jog nem ítéltet.” – írja Angyal Pál, a 20. századi magyar jogbölcselet és büntetőjog egyik meghatározó alakja. Ez a rövid, azonban mégis súlyos kijelentés világosan jelzi, hogy az emberi élet jogi védelme nem az élet „minőségének” vagy „érdemének” mérlegelésén alapul, hanem azon elvi meggyőződésen, hogy minden emberi élet önértékkel bír, és annak védelme a jog elsődleges feladata.

Angyal Pál olyan jogász volt, akinek életműve máig jelentős hatással van a jogi gondolkodásra és gyakorlatra. Szakmai karrierjét a büntetőjog, a jogelmélet, polgári jog és államelmélet területein fejtette ki, ahol munkái új perspektívákat nyitottak és mélyreható változásokat indítottak el. Angyal munkásságának összefoglalása során fontos megérteni nemcsak az általa képviselt jogi nézete-

* ORCID ID: 0000-0001-9918-8848.

* ORCID ID: 0009-0009-1401-9136.

1 A tanulmány rövidített változata korreferátumként hangzott el Pécsen, 2025. június 13-án a „Párhuzamok jogi kultúránk zsidó-keresztény és római jogi gyökerei között IV.” című konferencián.

2 1888-ban született, jogi tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen végezte, ahol később oktatóként és tudósként is tevékenykedett. Karrierje során elkötelezte magát amellett, hogy a jogtudományt nem csupán mint szabályrendszert, hanem mint társadalmi jelenséget is vizsgálja, amely mélyen befolyásolja az egyének életét és a közösségek működését. <https://konyvtar.parlament.hu/hu/web/orszaggyulesi-konyvtar/magyar-jogi-portal/angyal-pal>.

ket, hanem azok társadalmi és történelmi kontextusát is. Akadémiai és szakmai hozzájárulásai a büntetőjog, a büntetőeljárásjog és a kriminológia szinte minden aspektusát átfogták. Több mint 100 monográfiát és körülbelül 500 cikket írt, jelentősen befolyásolva a magyar jogtudományos szakirodalmat.³ *Angyal* részt vett a törvényhozási munkában is, hozzájárulva számos büntetőjogi törvényjavaslat kidolgozásához és véleményezéséhez, mint például a fiatalkorúak bíróságairól és a rendszeres munkakerülők kezeléséről szóló törvények.⁴ Emellett megalapozta és támogatta a magyarországi patronázs rendszert, célul kitűzve a fogvatartottak rehabilitációját és családjaik támogatását.

Jelen tanulmány célja az életvédelem fogalmának és szerepének bemutatása a büntetőjogban *Angyal* munkássága és nézetei alapján. Írásaiban kiemelt figyelmet fordított az életvédelem kérdéseire, elsősorban az emberi élet és testi épség elleni bűncselekmények jogi elemzésére.

Az élethez való jog az a fundamentum, amelyre minden további jogi és erkölcsi norma épülhet. A jogi gondolkodás történetében mindig kiemelt szerepet kapott az élet védelmének kérdése, de különösen fontos szerephez jut ez a téma a büntetőjog elméletében, amelynek elsődleges célja éppen a legsúlyosabb jogsértések – így az életellenes cselekmények – szankcionálása. Különösen hangsúlyossá vált ez a kérdés a két világháború közötti időszakban. Az élethez való jog megítélése ennek az időszaknak a második felében a náci Németországban bevezetett (életellenes) intézkedések (eutanázia, abortusz, faji alapú diszkrimináció) következtében még inkább előtérbe került. *Angyal* volt azoknak a jogtudósoknak az egyike, aki határozottan állást foglalt ezekben a kérdésekben.

Angyal rendszerelvű, mégis mélyen erkölcsileg megalapozott jogelméleti és büntetőjogi munkáiban következetesen hangsúlyozta az emberi élet szentségét és a büntetőjog ezzel kapcsolatos védelmi funkcióját. Munkáiban hangsúlyosan jelenik meg az emberölés, a gyermekgyilkosság, az öngyilkosságban való közreműködés, továbbá az eutanázia, a kívánságra ölés kérdésének a megítélése is.⁵ *Angyal* munkáiban az élet védelmének kérdése a büntetőjogi felelősség, az emberi méltóság, valamint a büntetőjog és erkölcs kapcsolatának szempontjából kerül előtérbe. Bár *Angyal* nem külön tanulmányban tárgyalja az „életvédelem” fogalmát, műveiben mégis kiemelt figyelmet szentel az emberi élet, mint legfőbb jogi és erkölcsi érték védelmének. Munkássága meghatározó szerepet játszott, nemcsak kodifikációs szempontból, hanem a büntetőjog elméleti megalapozása terén is.

A tanulmány célja, hogy *Angyal* vonatkozó művein keresztül feltárja az emberi élet büntetőjogi védelmének elvi és gyakorlati alapjait, különös tekintettel arra, hogyan kapcsolódik össze nála a jogfilozófiai szemlélet a büntetőjogi dogmatikával. Fontos kérdés, hogy milyen válaszokat ad azokra az etikai és jogi dilemmákra, amelyek a huszadik század első felének társadalmi és politikai kihívásai közepette az emberi élet értékét érintették, fenyegették. Az elemzés fókuszában olyan művek állnak, mint „*A magyar büntetőjog kézikönyve 2. Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal*” (1928), „*A negatív eugenikai irány büntetőjogi vonatkozásai*” (1936), vagy „*A német nemzeti-szocialista büntetőjog*” (1934) és „*A magyar büntetőjog tankönyve*” (1942–1943) című művek, amelyek jól tükrözik *Angyal* elméleti megalapozottságát és morális érzékenységét is.

3 PAULÓ, *Angyal Pál jogfilozófiai öröksége – alapelvek és hatások*.

4 ANGYAL, *Fiatalkorúak és büntetőnovella*.

5 ANGYAL, *A emberi élet elleni bűncselekmények és a párviadal*.

2. Az életvédelem fogalma a büntetőjogban a jog és az erkölcs kérdése mentén

Az élethez való jog az emberi jogok hierarchiájának csúcán helyezkedik el, hiszen minden más jog gyakorlására csak ennek a jognak a megléte esetén van lehetőség. A modern államok büntetőjogában különösen szigorú szabályokkal védik az emberi életet. Az élet védelme tehát nem kizárólag erkölcsi kérdés, hanem konkrét, jogi normákon keresztül is megvalósul.

Angyal a büntetőjog és az erkölcs kapcsolatát mind gyakorlati, mind pedig filozófiai síkon is vizsgálta. Munkásságát a természetjogi hagyomány és a keresztény erkölcsi felfogás ihlette, ugyanakkor reflektált a modern jogpozitivisták irányzatok kihívásaira is. *Angyal* szerint a büntetőjog nem lehet önmagáért való, csupán állami kényszerrel megalkotott normarendszer. Azon az állásponton volt, hogy a jog – különösen a büntetőjog – csak akkor jogosult a legszigorúbb szankciók alkalmazására, ha mögötte erkölcsi legitimáció áll. *Angyal* koncepciója szerint tehát a büntetőjog tárgyi igazságosságra kell, hogy törekedjen – nemcsak arra, hogy eljárásjogi szempontból szabályos legyen, hanem hogy morálisan igazságos döntést hozzon a bíró. Ezzel szembehelyezkedett a kizárólag pozitív jogra építő irányzatokkal, amelyek szerint a törvény önmagában jogosít a büntetésre, függetlenül attól, hogy az erkölcsileg igazolható-e. Ez különösen fontossá válik azokban az esetekben, amikor a pozitív jog társadalmi vagy politikai nyomásra torzul – például diktatórikus rendszerekben. *Angyal* ezért hangsúlyozta a jog és erkölcs egyensúlyának szükségességét: ha a jog elválik az erkőlctől, önkényessé válik, és elveszti legitimitását. *Angyal* korában a hatályban lévő *Csemegi-kódex* szigorúan szabályozta az emberölés és más életellenes bűncselekmények körét. Az élet büntetőjogi védelme kiterjedt az élet szándékos és gondatlan kioltására, továbbá az élet elleni cselekmények különböző minősített eseteire is.⁶ Az ember élete elleni bűntettek és vétségek nemcsak a kódex XVIII. fejezetében kaptak helyet, hanem az azt követő részekben is: „Az emberölésnek sokféle neme különböztethető meg; a Btk. sem éri be a tipikus fogalom meghatározásával, hanem részint a szándék foka és a motívum, részint a gondatlanság alapján, majd ismét a megölt személy különös tulajdonságainak, a tetteshez való viszonyának figyelembevételével, végül az ember ölésnek más büntetendő cselekménnyel való szoros kapcsolatánál fogva annak különböző neveit határozza meg, de ezeket nem foglalja össze ugyanabba a fejezetbe, hanem azokat aszerint csoportosítja, amint azt egyfelől a törvényhozási technikai szabályok kívánják és illetőleg amint egy-egy ölési deliktumot a büntetendő cselekményeknek valamely más csoportja magához vonz.”⁷

A szándékos emberölések körében a gyilkosság büntetettét követte el a 278. szakasz szerint az, aki embert előre megfontolt szándékból megöl, ez tehát külön törvényi tényállásként, önálló büntettként szerepelt. Ez volt a sima gyilkosság, amit alapesetként határozott meg a jogalkotó. Külön szerepelt tehát a szűkebb értelemben vett szándékos emberöléstől, amelyet a következő szakaszban határozott meg a kódex. Eszerint szándékos emberölés büntetettét követi el, aki embert szándékosan megöl, ha szándékát nem előre fontolta meg. A minősítő körülmények körébe tartozott, „ha a szándékos emberölést a tettes felmenő ágbeli törvényes rokonán, házastársán, vagy több emberen, vagy törvénytelen gyermek saját anyján vagy törvényesítése esetében természetes atyján követte el.”⁸ A minősített emberölések körébe sorolta tehát az előre megfontolt szándékkal elkövetett gyilkosságot, a hozzátartozó sérelmére elkövetett, valamint az aljas indokból vagy célból elkövetett emberölést. Enyhébb volt a büntetés, „ha az erős felindulást az okozta, hogy a megölt

6 Előre kiterveltség, különös kegyetlenség.

7 ANGYAL, A emberi élet elleni bűncselekmények és a párviadal 8.

8 1878. évi V. törvénycikk 280. §

személy a tetteit vagy hozzátartozóit jogtalanul súlyosan bántalmazta vagy megsértette és az emberölés e felindulásban rögtön végre is hajtatott."

Emellett idetartozott az „emberölés a megölt kívánságára” (282. szakasz); az öngyilkosságban való részesség, az amerikai párbaj, a gyermekölés, a magzatelhajtás, a kitétel és az elhagyás, a szövetkezés gyilkosságra, és a gondatlan emberölés.

Angyal a büntetőjogot elképzelhetetlennek tartotta erkölcsi alapok nélkül. Jogfilozófiai munkássága a jogi normák természetével, a jog és erkölcs viszonyával, valamint az igazságosság jogi megvalósításának lehetőségeivel foglalkozott. Meggyőződése volt, hogy a jog nem állhat távol az etikai alapelvektől, és a jogalkotásnak az emberi méltóság tiszteletben tartására kell épülnie. Ha a jog és az erkölcs kapcsolatát vizsgáljuk műveiben, akkor egészen messzi vissza tudunk nyúlni. Mivel nem tárgya a tanulmánynak, ezért csak utalok rá, hogy a római természetjogi gondolkodás tovább öröklődött a középkorban, különösen *Aquinói Szent Tamás* műveiben, aki a keresztény teológiát és az arisztotelészi filozófiát ötvözve alkotta meg a jog erkölcsi alapjairól szóló tanítását. Az ő felfogása szerint a *lex naturalis*, azaz a természetes törvény, *Isten* örök rendjének emberi ész által felfogható része.⁹ *Szent Tamás* szerint minden jog akkor igazságos, ha megfelel az örök törvénynek, és szolgálja az emberi jót. Ez a gondolat jól előkészítette azt a modern igényt, amely a 20. század traumái után újra felerősödik: a pozitív jog ne válhasson az erkölcs elnyomójává, hanem legyen annak eszköze. Ezt az örökséget hordozza magában *Angyal* erkölcsalapú büntetőjogi felfogása is.

A jog és erkölcs kapcsolatában *Angyal* részletes elemzést ad, és öt különbséget emel ki a két normatívarendszer között:¹⁰ az erkölcs szabálya abszolút, a jogé empirikus. Az erkölcsi norma autonóm, míg a jogi heteronóm (külső parancson alapul). Az erkölcs belső meggyőződést, a jog külső cselekvést követel meg. Az erkölcs csak kötelességeket ismer, a jog viszont alanyi jogokat is biztosít. Az erkölcsi kényszer belső, formátlan, a jogi külső és intézményesített. E különbségek ellenére *Angyal* hangsúlyozza: a jog és erkölcs határai nem merevek, hanem gyakran egymásba fonódnak. Ezt példázza az alanyi igazságosság fogalma, amely szerint a jog alkalmazása erkölcsi készlet alapján történik: „Az alanyi igazság nem egyéb, mint erkölcsi normán alapuló készség a cselekvésnek a joghoz való alkalmazása tekintetében.”¹¹ *Angyal* ugyanakkor elismerte a jog és erkölcs közötti feszültséget is. A teteles jog gyakran nem tud lépést tartani a társadalom erkölcsi elvárásaival. Ennek a feszültségnek az oldására szolgál a méltányosság fogalma, amely az írott szabály élővé tételét jelenti, alkalmazkodva az eset konkrét erkölcsi körülményeihez: „A méltányosság a teteles szabálynak teteles eszménnyé való átalakítása. (...) A valódi igazság ilyenkor abban áll, hogy az írott igazságtól eltérjünk.”¹² *Angyal* számára a jog nem lehet igazságos, ha nem képes rugalmasan követni a méltányosság elvét, különösen az olyan esetekben, ahol a szigorú norma aránytalan hátrányt okozna. *Angyal* hármas megközelítésben értelmezte az igazságosságot a büntetőjogban. Különbséget tett anyagi, formai és szubjektív igazságosság között. Az anyagi igazságosság alatt a cselekmény valós erkölcsi megítélését értette, míg a formai igazságosság az eljárási szabályok betartását jelenti *Angyal* értelmezése szerint. Végül a szubjektív igazságosság alatt *Angyal* a bíró erkölcsi meggyőződése szerinti döntést értette. E hármas felosztásban jól érzékelhető az a törekvés, hogy a büntetőjog ne csak mechanikus szankcionáló eszköz legyen, hanem a méltányosságot és a morális felelősségérzetet is integrálja a döntéshozatalba. Ugyanakkor egy másik felosztás szerint

9 AQUINÓI, *Summa Theologiae* q. 91–97. (különösen q. 94: „De lege naturali”).

10 ANGYAL, A jogbölcseztet alaptételei 55–56.

11 ANGYAL, A jogbölcseztet alaptételei 78.

12 ANGYAL, A jogbölcseztet alaptételei 78–79.

az osztó igazság a társadalmi javak arányos elosztásában, a kiegyenlítő igazság pedig jogsértések helyreállításában nyilvánul meg.¹³ Ebből a kettős funkcióból következik *Angyal* alapállása: a jog nem lehet öncélú eszköz, hanem mindig az emberi méltóság és a közösségi igazságosság szolgálatában kell állnia. Ez a felfogás világosan szembehelyezkedik mind a pozitivista, mind a formalista jogszemléletekkel, és közelít a klasszikus természetjogi állásponthez, amely szerint a jog csak akkor érvényes, ha igazságos is. A jog nem abszolút erkölcsi norma, de nem is értékmentes. *Angyal* a normák osztályozása során elhatárolja az abszolút, nem akaratból eredő szabályokat (mint a logika, etika, esztétika elvei) az empirikus, vagyis akaratból eredő szabályoktól (mint az illem vagy a divat), és a jogot ez utóbbihoz sorolja.¹⁴ Ennek ellenére a jog – bár heteronóm, azaz külső tekintélyből ered – nem választható el teljesen az etikai elvektől.

3. Az életvédelem Angyal Pál életművében

Angyal szerint a büntetőjog egyik legfontosabb funkciója az egyéni jogok védelme, különösen az élethez való jogé. Az élet, mint a jogrend alapértéke jelenik meg műveiben. Az élet kioltása – például az emberölés – a legnagyobb súlyú büntetőjogi tilalmak közé tartozik, mert sérti az emberi méltóságot és az állami közösség jogrendjének erkölcsi alapjait. *Angyal* a büntetőjog védelmi funkciójával összefüggésben gyakran említi az élet kiemelt helyét. A jog alapvető jellemzője, hogy normatív szabály, vagyis nem azt mondja meg, mi van, hanem azt, aminek lennie kell.¹⁵ „A jog fogalmi elemei közül evidencián alapuló, hogy az a cselekvések bizonyos körére vonatkozó normatív szabály, mert mindenkor azt írja elő, aminek lenni kell.”¹⁶

3.1. Az emberölés büntetőjogi megközelítése

Angyal kiemelt figyelmet szentelt az emberölés büntetőjogi vizsgálatának. Műveiben különösen hangsúlyosan jelenik meg az emberi élet szentsége és az állam büntetőhatalmának ezzel kapcsolatos kötelezettsége. Az emberi élet elleni bűncselekmények és a párviadal című munkájában *Angyal* kiemelte, hogy az emberölés tárgya az élethez való jog, mely élő emberben ölt testet.¹⁷ „Emberölésen a közbeszéd legtágabb értelemben az emberi életnek bármily ok következtében való megszűntét érti. Szokások az ily kifejezések: megölte a láz, a tüdőgyulladás, az éhség, a villám stb.”¹⁸

Az emberölésnek tehát több fogalmát is meghatározta, tágabb és szűkebb értelemben fogalmazta meg: „Szorosabban az emberölés fogalma alá csak azokat a halálelőidézéseket vonjuk, melyek emberi tevékenységgel függenek össze s így mint idegen emberi életnek ember által előidézett kioltásai jelentkeznek. Ily értelemben emberölés a hóhér, a harcban álló katona, a jogtalan támadást elhárító egyén emberi életet elpusztító cselekménye épúgy, mint azé, ki nem ily parancsolt, túrt vagy megengedett alapon áll, hanem tiltott cselekményt követ el, midőn idegen emberi életet megsemmisít.”¹⁹

13 ANGyal, A jogbölcseészet alaptételei 77–79.

14 ANGyal, A jogbölcseészet alaptételei 54–55.

15 ANGyal, A jogbölcseészet alaptételei 54.

16 ANGyal, A jogbölcseészet alaptételei 54.

17 ANGyal, A magyar büntetőjog kézikönyve 2.

18 ANGyal, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 8.

19 ANGyal, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 8.

Büntetőjogi szempontból emberölésről meghatározása szerint csak akkor beszélünk, „... ha valaki idegen emberi életet alanyi bűnösséggel és jogellenesen pusztít el.”²⁰ Angyal az emberölést a büntetőjogi dogmatika és a természetjogi emberkép összekapcsolásával értelmezte. Az ember alatt minden olyan élő, önálló emberi életet értett, aki megszületett és él, függetlenül egészségi állapotától vagy szociális helyzetétől. A magzatelhajtást külön kategóriaként értékelte, ahogy majd látni fogjuk lentebb. A tágabb meghatározásnál is szándékossághoz köti az emberölést, amely az előre megfontolt emberöléstől egészen az hirtelen felindulásból elkövetettig terjedhet, de a szándékosság mindig szükséges. Jogbölcseleti munkáiban azt is kiemeli és hangsúlyozza, hogy az emberölés nem kizárólag jogellenes cselekmény, hanem erkölcsi értelemben is a legsúlyosabb tett, mert a legfontosabb értéket, az emberi életet semmisíti meg. Ehhez kapcsolódóan beszél arról, hogy a jog nem dönthet az élet „érdemességéről”.

Jogi tárgya az emberölésnek tehát maga az élethez való jog, tevékenységi tárgya pedig az élő emberi test: az ember, „kinek életét az emberölést tiltó jogszabály a születés percétől a halál pillanatáig” védi.²¹ Itt érdemes megemlíteni a kortárs szakirodalomból Kovács Gábornak a témában megjelent tanulmányát, aki részletesen elemzi a magzat életének büntetőjogi védelmét, kiegészítve ezzel Angyal gondolatmenetét. „A születés percét” az életfontosságú testrészek egyikének világra jöttével azonosította.²² Majd úgy folytatja, hogy „a születés előtt magzatnak nevezzük azt a lényt, melynek a születés után ember a neve. A magzat életét kioltó cselekmény nem ölés, hanem magzatelhajtás, mely külön szabályok alá esik. Nem közömbös ennél fogva annak az időpontnak lehető kifogástalan megállapítása, melyen innen a kérdéses lény még magzat s amelyen túl már ember”.²³

Egyetértett azzal a korszakban uralkodó felfogással, mely szerint az életképesség nem szükséges az emberölés elkövetéséhez, tehát az életképtelen csecsemőt elpusztító elkövető is emberölést valósít meg, ugyanúgy, mint aki haldokló vagy halálra ítélt ember életét oltja ki. Itt csak utal az eutanázia kérdésére, ami az öngyilkosságra való rábírás és a kívánságra ölés tényállása kapcsán merül fel, viszont rögzítette, hogy „... az emberi élet elpusztítása, legyen az bár értéktelen vagy történetjék szánalomból, az ölés fogalmi körébe esik”.²⁴ Ellentétes álláspontot képviselt Binding és Hoche nézőpontjával, akik az ilyen cselekmény büntetlensége mellett érveltek.

A szándékosság értelmezése során mutatott rá arra, hogy az elkövető belső pszichikai állapota (tudati és akarati) meghatározó jelentőségűek a bűncselekmények minősítése szempontjából. Figyelemreméltóként ismertette a Kúriának a Léderer-ügy kapcsán kifejtett véleményét, amelyben a „társadalomellenes” vádlott erőszakos, féktelen egyéniségének a magyarázatát kereste: „... a vádlott élete ennek folytán nem volt rendes, normális élet, hanem az élet látszatai után kapkodva, azokat a külszín szerint lehetőleg betartva tette azt, amire őt féket nem ismerő, erkölcsi tilalmaktól nem féltő lelke ösztönözte; ez a társadalomellenes egyéniség azt a benyomást kelti, hogy kirobbanásokra hajlamos veszélyessége az ő megtévelyedéseiben szinte érinti a korlátolt beszámítást, ez a lelki rendellenesség, az erkölcsi belátásnak ez a feltűnő hiányossága, amely nem a vádlott akaratának eredménye...”²⁵

A szándékosság mellett a gondatlan emberölés eseteit is részletesen vizsgálta, amelyek a társadalmi együttélést veszélyeztetik. Az üzemi helyzet, az ipari balesetek, közlekedési események,

20 ANGYAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 8.

21 ANGYAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 8.

22 KOVÁCS, A magzat és embrió életének védelme a büntetőjogban 15–25.

23 KOVÁCS, A magzat és embrió életének védelme a büntetőjogban 15–25.

24 ANGYAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 11.

25 ANGYAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 22.

az autóvezetés, vagy az orvosi műhibák kapcsán merül fel különösen, ahol az emberélet kioltása „nem szándékos, de mégis társadalmilag rendkívül veszélyes” formában történik. Fontosnak tartotta itt hangsúlyozni azt a bírói gyakorlatban kialakult elvet az élet védelme kapcsán, hogy az ember életének megóvása jogparancsnak tekintendő, és így a másokra életveszélyt hozó cselekvéstől tartózkodni kell, vagy „...az emberélet lehető megóvása mint jogparancs általában a másokra életveszélyt hozó cselekvéstől való tartózkodásra, illetve arra kötelez, hogyha valaki – többnyire hivatásánál fogva – kénytelen ily veszélyes helyzetet teremteni, ezt olyképp tegye, hogy abból másra kár ne háramolhassék.”²⁶

Az emberölés problematikáját *Angyal* nemcsak a jogi szabályozás felől közelítette meg, hanem kiemelte az élethez való jog erkölcsi és társadalmi aspektusait is.

3.2. A gyermekölés, a kívánságra ölés, az öngyilkosságban való közreműködés kérdése

Az emberölés különös nemei cím alatt találjuk a gyermekölést, a kívánságra ölést, a párviadalt, és az öngyilkosságban való részességet. Ezek a tényállások is az élethez való jogot sértik. A gyermekölést az emberölésen belül külön kategóriaként értelmezte *Angyal*, és utalt rá, hogy ennek a bűncselekménynek a megítélésében jelentős változás következett be, amikor a *Csemegi*-kódex privilegizálta a gyermekölést. A magyarázata ennek a változásnak, hogy a figyelem az áldozatról az anya, az anya testi és pszichés állapota („...a házasságon kívül teherbe esett nő sajátlagos lelkiállapota, mely a ballépés elkövetésétől a születésig folyton tart”) ²⁷ felé fordult. A bűncselekményt csak házasságon kívül született gyermek ellen, és csak szándékosan lehetett elkövetni. A gyermekölés azonban nem a *Csemegi*-kódexben jelenik meg először, hanem már az 1848 előtti büntetőjogi tervezetekben is megjelent a büntetőjogi joggyakorlat hatására is. Már a *Praxis Criminalis*ben²⁸ is megjelent a szülő nő sajátos pszichés állapotának a jelentősége. Erről részletesen Bató Szilvia írásaiban olvashatunk.²⁹

A kívánságra ölés esetében ismét előkerül az élethez való jogra hivatkozás abban az értelemben, hogy az erről a jogról való lemondás semmis: „... az emberölés jogellenességét nem szünteti meg a megöltnek sem beleegyezése, sem kívánsága.”³⁰ Az élethez való jogról tehát az érintett sem mondhat le büntetőjogi következmények nélkül. Itt említi meg *Angyal* az eutanázia kérdését, amely megfogalmazása szerint: „...általában a halálkínok enyhítése, közelebbről oly cselekmény értendő, melynek célja a menthetetlen s gyötrelmekben szenvedő halálbravált embert kínjaitól megszabadítani, szóval a halált siettetni, illetőleg előidézni, az értéktelen életet elpusztítani.”³¹

26 ANGAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 45.

27 ANGAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 51.

28 A *Praxis Criminalis*, amely a 17–18. századi magyar bírói gyakorlatot tükrözte, a gyermekgyilkosság kapcsán már külön tényállásként tárgyalta a leányanya által elkövetett csecsemőgyilkosságot. Ez egy specifikusan nőkhez kötött, erkölcsi-érzelmi indítékú bűncselekmény volt, amelyet nem kezeltek azonos módon az előre megfontolt gyilkossággal. A szégyen, titkolózás, kiszolgáltatottság motívumai jelentek meg és domináltak ebben az esetben, és ezek alapján a büntetés differenciálására is lehetőség nyílt.

29 BATÓ, A csecsemőgyilkosság és a gyermekkitétel a magyar és az osztrák büntetőjog-tudományban a 19. század első felében. 2009. https://acta.bibl.u-szeged.hu/7404/1/juridpol_072_003-046.pdf.

30 ANGAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 51.

31 ANGAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 57.

Már ekkor (1928-ban!) utal *Angyal* azokra a német szerzőkre,³² akik a gyógyíthatatlan elmebetegek, a halálosan megsebesültek megölésének büntetlensége mellett foglaltak állást. Idetartozott az az eset is, amikor a halálos beteget saját kívánságára ölik meg.

Az „életelvonásnak” az elképzelés szerint abban az esetben lett volna helye (végül sajnos lett is a náci Németországban...), ha azt egy bíróból és két orvosból álló állami hatóság engedélyezte volna.

Ismertette továbbá azt az 1924-es dán tervezetet is, mely szerint „...ha a cselekményt (kívánsatra ölés) a tettes azért követte el, hogy a reménytelen beteget súlyos és el nem hárítható szenvedéseitől megmentse különös méltánylást érdemlő körülmények esetében a büntetés kiszabása mellőzhető.”³³ *Angyal* ezeket az elképzeléseket teljes mértékben elutasította, és érvelésében a jogi és az erkölcsi indokokat is megtaláljuk. Az élet értékességére helyezte a hangsúlyt, és alapvető erkölcsi normaként emelte ki az emberölés tilalmát, amelyet semmi nem írhat felül: „A leghatározottabban tiltakoznunk kell tehát mindennemű oly kísérlet ellen, mely az *ars bene moriendi* eseteinek büntetlenséget kíván biztosítani.”³⁴

Itt érdemes kitérni és utalni arra, hogy 1936-ban (amikor már a nácik hatalmon voltak) jelent meg „A negatív eugenikai irány büntetőjogi vonatkozásai” című tanulmánya, amelyben rámutatott arra, hogy „Vannak azonban a negatív eugenikának olyan eszközei is, amelyeknek alkalmazásbavétele a modern büntetőtörvénykönyvek mindegyikében kifejezetten a bűncselekmények közé sorakozik, minél fogva azoknak jogszerű igénybevétele csak úgy foglalhat helyet, ha azt a büntetőtörvénykönyvet módosító törvényszabály egyáltalában törli a bűncselekmények sorából, vagy annak a meghatározott feltételek közepette s módon eugenikai célból történő alkalmazását jogellenességet kizáró ok címén mint megengedett vagy elűrt cselekményt nem büntetendőnek jelenti ki.”³⁵

Ideesolta az eutanáziát, az abortuszt és a sterilizációt. Mindhárom esetben *Angyal* az érvelésében határozottan kiáll az élet védelme mellett. A sterilizációt egyedül abban az esetben tartotta megengedhetőnek, ha annak élet-és egészségmentő célja van. A negatív eugenika eszközeként használt eutanázia kapcsán utalt a náci Németországban zajló eljárásokra, amelynek során az állam engedélyével végrehajtott „halálba segítés” nem volt büntethető. *Angyal* elutasított minden, ezt a „kegyetlen” eljárást alátámasztó érvet, és így fogalmazott: „Az ártatlan egyén élete szent és sérthetetlen; azzal nem rendelkezhetik sem az orvos, sem az állam, de még a kérdésben forgó személy sem.”³⁶

Az öngyilkosságban való részességgel³⁷ összefüggésben *Angyal* részletesen bemutatja a jogtörténeti hátteret, és mutat rá arra, hogy az öngyilkosság sok esetben nem (volt) büntetendő, de az abban való segítségnyújtás már a büntetőjog körébe eső cselekménynek minősült. Amennyiben a kívánságra ölés büntetendő, akkor az öngyilkosságban való közreműködést is szankcionálni szükséges *Angyal* érvelése szerint. Az állam az ember életét mint objektív jogi értéket kell, hogy védje,

32 BINDING – HOCHÉ, Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens; *ANGYAL*, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 57.

33 *ANGYAL*, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 57.

34 *ANGYAL*, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 59.

35 *ANGYAL*, A negatív eugenikai irány büntetőjogi vonatkozásai 7.

36 *ANGYAL*, A negatív eugenikai irány büntetőjogi vonatkozásai 7.

37 A Csemegi-kódex szerinti (283. szakasz) „öngyilkosságban való részesség” elnevezésének a megítélése a korabeli szerzők műveiben nem volt egységes. A kifejezést többen vitatták, mert a részesség csak bűncselekményhez kapcsolódhat, az öngyilkosság pedig nem minősült bűncselekménynek. A jogszabályban és a korszak büntetőjogi tankönyveiben is az „öngyilkosságra való rábírás” kifejezést használták, ahogyan *Angyal*nál is olvashatjuk ezt a kifejezést is, ami a felbújtói magatartásra utal, azonban ez egy önálló bűncselekménynek minősült a törvény szerint. Aki mást öngyilkosságra elkövetésére rábír, az tettese lesz az adott cselekménynek, nem a részese.

nemcsak a külső, hanem a belső fenyegetettséggel szemben is. Részletesen kifejtette ugyanakkor azt is, hogy magának az öngyilkosság elleni fellépésnek nem hatékony eszköze a büntetőjog, mert az öngyilkosság „társadalmi kórtünet”, amelyet büntetés helyett szociális eszközökkel gyógyítani kell, és nem büntetni. *„Az öngyilkos legtöbb esetben ugyanis áldozata a körülményeknek, a felelősség — ha erről egyáltalában szó lehet — ezeknél fogva nem őt, hanem a társadalmat terheli.”*³⁸

3.3. Angyal Pál álláspontja a halálbüntetésről

A halálbüntetés kérdése kapcsán, bár *Angyal* nem volt kifejezetten a halálbüntetés eltörlésének szószólója, írásaiban érzékelhető, hogy fenntartásokkal kezeli annak alkalmazását. *„Ma is az a nézetem, hogy amíg a halálbüntetés büntetőjogunk büntetési rendszerében helyet foglal s az ölési deliktumnak legsúlyosabbikára alkalmazást nyer: a gyilkosság fogalma lehetőleg szűkítendő, ami leghelyesebben úgy történhetik, ha törvényes fogalmi elemként a motívum aljas voltát s az elkövetés durva módját is felvesszük.”*³⁹ Egyrészt elismerte, hogy a halálbüntetés az állami életvédelmi funkció paradoxona, másrészt erkölcsileg problematikusnak tartotta az élet elvételének állami monopóliumát. Az államelmélet körében ugyanis az állam és az egyén viszonyának újraértelmezése foglalkoztatta. Az államot nem kizárólag hatalmi apparátusként, hanem az egyéni és közösségi érdekek összehangolásának eszközeként határozta meg. Ezek alapján a nézetek alapján fogalmazta meg az állami beavatkozás és az egyéni szabadságjogok közötti egyensúlyozó elveket.⁴⁰ *Angyal* államfelfogásában az állam nem csupán hatalmi eszköz, hanem a közös szolgálatában álló intézmény. E nézet szerint az államnak alapvető szerepe van az egyéni jogok védelmében, a társadalmi igazságosság előmozdításában és a közösségi értékek megőrzésében. Az államot, mint az egyének és közösségek közötti harmonikus együttélés elősegítőjét és szabályozóját értelmezte, amely képes összehangolni a különböző társadalmi csoportok és érdekek igényeit.⁴¹ *Angyal* felfogásában az állami életvédelem kiterjed például a büntetőjogi szabályozás, a prevenciós eszközök, illetve az igazságszolgáltatás tisztességes működtetésére is. A halálbüntetés részletes kifejtése nem tárgya a jelen tanulmánynak, hanem az egy önálló írás alapjául szolgálhat majd.

4. Záró gondolatok

Angyal különösen hangsúlyozza, hogy a büntetőjog erkölcsi normákon alapul, és ezeket az erkölcsi normákat az állam jogi erővel ruházza fel. Az élethez való jog sérthetetlenége ilyen erkölcsi norma, amelyet jogilag is védeni kell. Az élet kioltása tehát nemcsak jogellenes, hanem erkölcsileg is elfogadhatatlan. *Angyal* munkássága rámutat arra is többek között, hogy a jog nem csupán szabályok halmaza, hanem eszköz az igazságosság és az emberi jogok érvényesítésére, elsősorban az élet védelmére. Életvédelmi szemlélete nemcsak a saját korában számított előremutatónak, hanem gondolatai a mai büntetőjogi és erkölcsi/etikai (lásd pl. eutanázia) vitákban is relevanciával bírhatnak. Kiemelhető az is, hogy az emberi élet védelmének kérdését nem kizárólag a jog felől közelítette meg, hanem vizsgálta annak társadalmi, erkölcsi, jogtörténeti, és összehasonlító

38 ANGAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 64.

39 ANGAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 8.

40 ANGAL, Jogbölcselet; ANGAL, A jogbölcselet alaptételei; ANGAL, Bevezetés a jog- és államtudományokba.

41 ANGAL, A német nemzeti-szocialista büntetőjog 37.; ANGAL, A fiatalkorúakra vonatkozó büntető jogszabályok magyarázata 1. kötet 241., 2. kötet 216.

jogi elemeit is. *Angyal* erkölcsi és jogi elvként értelmezhető alapgondolata ma is sok kérdésben iránymutató: az emberi élet objektív, jogilag védett érték, amely önkényesen nem korlátozható. Az (aktív és passzív) eutanázia, az öngyilkosság, a magzat védelme és az abortusz ma is olyan témák, amelyekhez *Angyal* erkölcsi alapokon álló (büntető)jogi nézőpontja releváns lehet.

A tanulmányt *Angyal* gondolataival zárom: „Az élet értéktelenségének mindenképpen ingatag talajon nyugvó megállapítása sohasem lehet oly erős, hogy megfoszthassa érvényétől azt a lényegében erkölcsi jellegű normát, mely az embernek megölését tiltja. Az élet értékességének kérdésében a jog nem ítélhet. Sőt tiltakoznia kell minden olyan cselekmény ellen, amelynél végső elemzésben semmiféle kényszerítő szükség nem támogatja az ember legértékesebb javának elpusztítását.”⁴²

Felhasznált források és irodalom

1878. évi V. törvénycikk – A büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről (Csemegi-kódex).
ANGYAL Pál: A fiatalkorúakra vonatkozó büntető jogszabályok magyarázata 1-2. Budapest 1911–1912
ANGYAL Pál: Fiatalkorúak és büntetőnovella. Budapest 1911
ANGYAL Pál: A negatív eugenikai irány büntetőjogi vonatkozásai. Budapest 1936
ANGYAL Pál: A német nemzeti-szocialista büntetőjog. Kecskemét 1934
ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve 2. Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal. Budapest 1928
ANGYAL Pál: A jogbölcsezet alaptételei. Budapest 1926
ANGYAL Pál: Bevezetés a jog- és államtudományokba. Budapest 1940
ANGYAL Pál: Jogbölcsezet. Pécs 1918³
ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. I-II. kötet. Budapest 1942⁸
AQUINÓI Szent Tamás: Summa Theologiae, I–II. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/5254873> (2025. 05. 30.)
BATÓ Szilvia: A csecsemőgyilkosság és a gyermekkitétel a magyar és az osztrák büntetőjog-tudományban a 19. század első felében. 2009, https://acta.bibl.u-szeged.hu/7404/1/jurid-pol_072_003-046.pdf (2025. 05. 30)
KOVÁCS Gábor: A magzat és embrió életének védelme a büntetőjogban. Jog-Állam-Politika 2024/3. sz. 15–25.
PAULÓ Tamás Mihály: Angyal Pál jogfilozófiai öröksége – alapelvek és hatások. Msc. Miskolc 2025
PONGRÁCZ Alex: Egy ismeretlen ismerős: Angyal Pál államelméleti munkássága, <https://www.ludovika.hu/blogok/kormblog/2022/09/21/egy-ismeretlen-ismeros-angyal-pal-allamelmeleti-munkassaga/> (2025. 05. 30.)

42 ANGYAL, A magyar büntetőjog kézikönyve 2. 49.